

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2018/2

yıl: 9 cilt: IX sayı: 20

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/2 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 20
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Ağustos 2018 / August 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir.
Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa
ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Nebevî Sünneti Anlamada Kurallar*

Yazan: İyâz b. Nâmî es-Sülemî

Çeviren: Mustafa TAŞ**

Nassı Anlamada Usûlî Kaîdeleri Gözetmek ve Makâsıd-ı Şerîa Işığında Nassı Anlamak

Nebevî Sünnet, Kur'an'ı Kerim'den sonra teşriîn ikinci kaynağıdır. Usûl âlimleri sünneti, "Resulullah'tan Kur'an dışında söz, fiil ve takrîr olarak sadır olan şeydir" şeklinde tanımlamışlardır.¹

Sünnetin söz, fiil ve takrîr olduğu görülmektedir. Sünneti anlamak için gerekli olan usûl kaîdeleri, Resûlün fiil ve takrîrine işaret eden kaîdelere izafetle lafızların delâletine bağlı olan bütün kuralları kapsamaktadır. Söz ve fiil ya da söz ve takrîr ya da fiil ve takrîr arasındaki zahirî tearuzu gidermek için özel kaîdeler de buna tabidir. Nitekim usûl kaîdeleri, ilk kaynak olan Kur'an'ı Kerim'in ihtiyaç duymadığı kabul veya red cihetiyle sened ve hükme bağlı özel kaîdeleri de kapsamıştır. Durum bu şekilde olduğuna göre bu meclisin bütün bu kaîdelerin hepsini arz etmeye vakti kâfi gelmeyecektir. Buna ilaveten ilim ehlinde bir gruba usûlu fıkhıdaki uzun ve kısa meseleler de kapalı kalmaz. Bu kitaplarda olan meseleleri arz etmek için ilim ehlinin kıymetli vakitlerinden almak da uygun değildir.

Bu nedenle sözümün, bu kaîdeleri içeren ve cüzî kaîdelerden örneklerin verilmesiyle beraber sünneti anlamak için genel ilkeleri isimlendirmemizin mümkün olacağı bu genel ilkelerden hareketle olmasını düşünüyorum. Zaten düşünen kişiye ana yollar ortaya çıkınca dışarıdan gelen tâli girişlerin bilinmesinin kolaylaşması ve ana caddeden uzaklaşmak ve sapmaktan emin olması malum bir şeydir. Başarı Allah'tandır diyorum.

Sünneti anlama konusunda usûlcülerin zikretmiş olduğu kaîdeleri sekiz ilke halinde aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür:

1. Allah Resulu, şeriattan haber verdiği konularda hatadan beridir. Bir haberin Hz. Peygamber'e nisbeti sağlam ise onun yalan ve vakıya muhalif olması mümkün değildir. Bu, Kur'an'ı Kerim'in pek çok ayetinde vurguladığı önemli bir

* Bu makale İyâz b. Nâmî es-Sülemî'nin Riyâd'da hicrî 1430/2008 yılında "Nebevî Sünneti Anlama Meclisi"nde sunduğu tebliğdir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. D.
ORCID: 0000-0001-9730-3291
m_tas23@hotmail.com

1 Abdulgani Abdülhâlık, *Hücciyetî's-Sünne* (Dâru'l-Vefâ, 1987/1407).

prensiptir. “O hevasından konuşmaz. Söyledikleri kendisine vahyedilendir.”², “Resul size neyi verirse onu alın, neden yasaklarsa da ondan vazgeçin.”³

Bu ilke ile usûlcülerin pek çoğunun ifade ettikleri “Hz. Peygamber’in kendisine vahyin nazil olmadığı durumlarda içtihat ettiği” kaidesi arasında teâruz yoktur. Onun içtihat ettiğini söyleyen, Peygamberin hata ettiğinde Rabbi tarafından engellendiğini belirtmiştir. Ya da o hata ettiğinde Allah onu düzeltmiştir. Allah’ın onayladığı herhangi bir içtihat da doğru ve uyulması gerekli bir kanundur.

Bu ilkenin altına Resulullah’ın fiili ve takrîrinin delil olması girer. O bir şey yaptığında ona has bir şey olduğu sabit ise meşrudur. Eğer ümmet için genel bir şey ise o bizim örneğimiz ve imamımızdır. Fiilinde etkin bir illetle bir şeyi terk ettiğinde onun meşru olmadığını anlarız. Huzurunda gerçekleşen bir fiil veya sözde karar kılmışsa onun meşru olduğunu anlarız.

Bu ilke, sünneti anlamak isteyen kişinin müstağni kalamayacağı pek çok kaideyi altında bir araya getirir.

2. Nebevî sünnet, Kur’an’ı Kerim’i şerh eder. Mücmelini açıklar, müşkilini tefsir eder, mutlakını takyid eder. Bu prensip Allah Teala’nın, “İnsanlara indirileni açıklamak için zikri sana indirdik. Umulur ki düşünürler.”⁴ ayetinden mülhemdir.

Bu ilkeden hareketle usûlcülerin aşağıda zikredilen kaîdelerin hepsi üzerinde neredeyse icma ettiklerini görürüz.

“Sünnetin Kur’an’ı beyanı” kaidesi gibi

“Söz, fiil ve işaretle beyan” kaidesi

“Kur’an’ın sünnetle nesh edilmemesi” kaidesi

“Kur’an ve sünnet arasında teâruzun olmaması” gibi kaîdelerdir.

Usûlcülerin sünnetin Kur’an’a zâid bir hükmü içermesi konusunda ihtilaf ettiklerini görüyoruz. Şafiî’nin sünneti beyanın çeşitleri hakkında Kur’an’a yönelik zâid bir beyanı zikrederken bulduğumuz gibi (*Risale* s. 32), Şâtibi’nin ise Kur’an’a karşı sünnetin zâid bir beyanı inkâr ettiğini de görürüz. O, sünnetin zâid kabilinden saydığı örnekleri te’vil eder. (İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şatibî, *Muvafakat*, Dâru İbn Affân, 1997/1417, 3/12-24)

Bu bağlamda Hanefilere has olan “Nassın üzerine ziyade neshtir” kaidesini zikretmek mümkündür. Bunun etkisi, Kur’an’dan katî nas üzerine ziyade olan ahad sünnetlerde ortaya çıkar.

3. Resulullah’ın tasarrufları tek bir sığada değildir. Bilakis bunlar çeşitli şekillerde gelir. Onun her tasarrufunun geldiği bağlamda anlaşılması gerekir. O gönderilmiş, kanun koyucu bir nebidir. O, müslümanların en büyük imamıdır. Na-

2 Necm 53/3-4.

3 Haşr 59/7.

4 Nahl 16/44.

mazda onların imamıdır. Aralarında hükmettiği zaman onların kadısıdır. Onların temsilcisi olduğu zaman sorularına fetva verenidir. O, savaşta ordu komutanıdır. Bununla birlikte o, beşerin kendisinden soyutlanamadığı unutmak, korkmak, açlık ve hastalık gibi hususiyetlerle de bir beşerdir.

Bu ilke, Resulullah'ın tasarruflarının kendisinden neşet ettiği sıfatın farklılığına göre hükmün farklı olmasına yol açmıştır. Onun tasarrufu, genel bir teşriî ve risaleti gerektirir. Onun tasarrufu, müslümanların imametini sabit kılan imamet makamını, bağlayıcı yargı ve fetva makamını gerektirir. Yine onun tasarrufu bu makamı üstlenen kişi için sabit olan namaz imametini ve müslüman ordu komutanlığı için sabit olacak ordu komutanlığını gerektirir.

İmam el-Karâfi (ö. 684/1285) bu hususa dikkat çekmiştir. Bu konu ile ilgili “*el-İhkâm fî Temyizi'l-Fetâvâ ani'l-Ahkâm ve Tasarrufi'l-Kadî ve'l-İmâm*” isimli meşhur kitabını yazmıştır. Bununla ilgili nitekim “*el-Furûk*”ta konunun bir yönünü zikretmiştir.

Çağdaş dönemde teşriî sünnet ile teşriî olmayan sünnet ıstılahı -bu ıstılah icmâli olmakla birlikte- ortaya çıktı. Kalbinde hastalık bulunanların, bu yeni ıstılahları, şeriata uygun olmayan yerde revaçta tutmak ve kullanmakta olmaları mümkündür.

Tasarrufun kendisi üzerine bina edildiği sıfatın belirlenmesi içtihadı bağlyken usûlcüler, Hz. Peygamber'in tasarruflarındaki aslın risaleti gerektirdiğinde karar kılmışlardır. (Muhammed ancak Resuldür.) Onu kuşatan delillerin ise bir anlamı vardır. Bu tasarruflardaki müşkil durum, üzerinde ittifak edilmiş muhkem şey üzerine vârid olur.

4. Kavli sünnet, risalet döneminde Arab kelamı yoluyla gelmiştir. Onu anlamada Arab dilindeki kaynak, içerisinde hakikat-mecaz, kinaye-tasrih, umum-husus, itlak-takyid, fehvâ, işaret ve tenbih gibi özelliklerin bulunmasıdır. Usûlcüler, kavli sünnetin tefsirinin kendisine râci olan açık kaîdelerin hepsinin zikrini, o sırada hazır bulunan seçkin kişilere gizli kalmayan her konu için vaz' etmişlerdir.

Bu ilkedен, insanlar arasında bugün kullanımda olan lehçede lafza hemen gelen mananın Resulun kelamına hamlinin caiz olmadığı ortaya çıkmaktadır. Burada gerekli olan, kastedilen mananın açıklığa kavuşması için Arab divanları ve sözlüklerine bakmaktır. Bu da yeterli değildir. Bunun yanında o zamanın adet ve örflerinin ve lafızların kullanımının bilinmesi gerekir.

5. Sünneti anlamak için vaz'î lugavî manayı anlamak da yeterli değildir. Burada lafzı kendi manasından başka bir manaya taşıyacak sonradan meydana gelen lugavî örfü ve şerî örfü bilmeye ihtiyaç duyulur. Bu örfü gözetmeksizin doğru bir şekilde sünneti anlamak mümkün değildir.

Lugavî örf, Resulullah zamanında Arabların konuştukları Arab örfüdür. On-

lar âmm (genel) bir lafzı söyleyip âmm durumu kastederler. Yine bununla tahsis edici bir âmmı murad edebilirler. Yine onlar İmam Şafiî'nin *er-Risâle*'de açıkladığı gibi âmm bir lafızla has bir şeyi, has bir lafızla da âmm bir durumu kastetmiş olabilirler.

Böylece şerî örfteki durum, bir kişinin hitabını bir topluluğun hitabı; Resulün hitabını da ümmetin hitabı yerinde kılmıştır. Resulun istisna edildiğine dair bir delil bulunmadıkça ona vacip olan şey ümmete de vacip olmuştur.

Bu prensipten hareketle usûlcüler pek çok kaîde üzerinde karar kılmışlardır. Örneğin,

“Resulün ümmet içinden bir kişiye olan hitabı, ümmete olan hitabıdır.”

“Muhatabın hitabın umumuna girmesi”

“Cemî müzekkeri sâlim lafzının hitabının kadınlar için de şâmil olması”

“Âmm bir hitabın kölelere de şâmil olması”

“Âmm bir hitabın, hitab esnasında orada bulunmayanlara da şâmil olması”.

Her ne kadar usûlcüler bu kaîdelerin tersine bazı şeyler söyleseler de vakıada dilin kendi sistemi gereği kapsayıcılıkta da durum bunun hilafına olmuştur. Yani onlar, lafız veya kıyas gereği hitabtaki muhatabın hali gibi onun halinin bu hükme girip girmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Yine onlar umumu lafzi veya umumu manevi gereği hükümdeki hitab anında orada hazır bulunmayanların bu hükme girip girmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Aşağıda sünneti anlamada bu ilkenin altına giren en önemli kaîdeler arasında şunlar yer almaktadır:

“Mütেকellimin örfünde kelamın hamli” kaîdesi

“Şerî örfün, lugavî vaz'a önceliğinin bulunması” kaidesi.

6. Sünnetin aklın ilkelerine muhalif ya da naklî delillerden katî hükümlere muhalif bir teşrî getirmesi mümkün değildir.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) bunu, “Sahih naklin sarîh akla muhalif olması mümkün değildir.” şeklinde ifade etmiştir. Onun bu hususla ilgili bir kitabı vardır. Yine Şâtîbî, deliller hakkındaki sözünün başında zikrettiği genel bir kaîde ile bunu ifade etmiştir. Bu da, “Şerî deliller, akli hükümlere muhalif olmaz.” (*Muvafakât*, 3/3)

Bu ilke üzerinde usûlcüler ve muhaddisler aynı tanımda karar kılmışlardır. Bu da Hz. Peygamber'den nakledilen haberleri anlamak için önemli bir ilkedir.

İmam Şafiî (ö. 204/820) şöyle demiştir: “Hadisin doğru veya yalan olduğu sonucuna, çoğunlukla onu haber veren kimsenin doğru veya yalancı kişi olmasıyla varılır. Ancak hadisin özel olan pek azı bunun dışındadır. Bu tür hadiste doğru veya yalan olduğu sonucuna, muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şey riva-

yet etmesi veya muhalefet ettiği hadisin daha sahih ve doğru olduğunu gösteren pek çok delilin bulunmasıyla varılır.” (Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risale*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1938, s. 399)

Şâfiî, haberin yalan olmasını bir benzerinin olmasının caiz olmamasıyla veya ikisinin bir araya gelmeyeceği kendisinden daha sağlam olan bir şeye muhalefet ile delil getirileceğini açıklamıştır.

Gazalî (ö. 505/1111) malum bir haber hakkındaki yalan söz ile ilgili, “Birincisi: Akıl, his, müşahede ve mütevatir haberin zarureti ile zıddı bilinmeyecek.” demiştir. (Gazzâlî, *el-Müstasfâ fi ‘ilmi’l-uşûl*, Bulak 1324, 1/142)

Haber hakkında genel bir şekilde konuşulursa Hz. Peygamber’den nakledilen haber de şüphesiz bu umumun içine dâhil olur.

Sübki (ö. 756/1355) dedi ki: “Akli bir delile muarazada tevil kabul etmeyecek şekilde Resulullah’tan nakledilen rivayetlerin hepsi tevil kabul ettirmemeyi gerektirir. Ve bunun Hz. Peygamber’den sudûru asla mümkün değildir. Yine Sübkî, “Bunun sebebi, râvinin unutmaya veya hata etmesi ya da inançsız kişinin iftira etmesidir.” dedi. (Takıyyüddin Ali b. Abdülkâfi es-Sübki – Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali es-Sübki, *el-İbhâc fi şerhi’l-Minhâc* (nşr. Şa’bân M. İsmâil), I-III, Kahire 1401-1402/1981-82, 2/298)

Şeyhu’l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki: “Akılla ilgili hususlarda uzmanlaşıp bunun sırları üzerinde duran kişi, kesin olarak bilir ki yalan söylemeyen sarîh akılda Ehl-i Hadis ve Selef mezhebine muhalif olacak bir şey yoktur. Takdiri yolla farz edilse ki yalan söylemeyen sarîh akıl, nakledenin yalanlanması ya da nakledilen rivayetin tevil ile bazı haberlerle çelişir. (*Mecmu’ul-Fetâvâ*, 33/172-173)

Muhaddislere göre bu ilke üzerinde karar kılınmıştır. Râmhürmüzî’nin (ö. 360/971) rivayet ettiği nakilde Şu’be’ye (ö. 160/776) denildi ki: “Sen hocanın yalan söylediğini nereden biliyorsun? O dedi ki: Hz. Peygamber’den, “Kabağı kesmeden yemeyin” rivayetini naklettiğinde onun yalan söylediğini anladım.” (Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvi ve’l-vâ’i*, (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 415) O bu rivayetle akla muhalefet olan durumlarda râvinin yalan söylediğini kastetmiştir.

Amr el-Enmatî’nin Hammâd el-Mâlikî’yi yalanlaması hakkında rivayet edildiğine göre onun Ömer’den rivayet ettiğine göre o bir hırsıza dedi ki: Seni bu duruma ne sevk etti? Kader olduğunu söyledi. Ömer de elini kesti ve kırk sopa vurdu. Ve “Hırsızlık yaptığı için elini kestim, Allah’a iftira ettiği için de sopa vurdum” dedi. Amr el-Enmatî, Ömer’den bu haberi rivayet eden râvi hakkında dedi ki: Ömer’e iftira edilseydi kaç tane vuracaktın? Seksen tane dedi. Bunu üzerine, “Allah’a iftira edilince kırk sopa, Ömer’e iftira edilince seksen sopa vuruyorsun. Vallahi benim yanımdan gitmezsen sana bu konuda yardımcı olurum. Şöyle ki

onun bunu Hasan'dan işitmediğini ve bunu rivayet etmeyeceği konusunda yemin edeceğini söylerim. (*el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 317)

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) *el-Kifâye*'de bu ilke ile ilgili bir bab açmıştır. "Olaylardan münker ve mümkün olmayacak şeyleri atmanın gerekliliği babı". (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, 602-603)

Usûlcülerin bu ilke altında koymuş olduğu kaide şudur: "Önemli her işin naklinde tevatür vaki olduğu zaman onun bilinmesi gerekir. Ahâd olduğu zaman o yalanlanır, kasten bir yalan ya da hataya nisbet edilir." (*el-Burhân*, 1/665)

Diğer bir kaide: "Büyük bir topluluğa naklinde ve bilinmesinde muhtaç oldukları şeyin gizlenmesi caiz değildir." (*el-Udde*, 3/852)

Bu ilke ile ilgili sözü uzattım. Çünkü bazı insanlar bu konu ile ilgili usûlcülerin sözlerini bazen yanlış anladılar. Ve onların kastının akla muhalif olduğunu zannettiler. Bazı fakihler, onun tevatüren nakledilmesine götüren sebeplerin farklılaşması hakkındaki düşüncelerine göre Hanefîlerin umum-u belvâ olan hususlarda haberi vahidin reddi konusunda yaptıkları gibi bu hususun tatbikinde geniş davranmışlardır.

Hiz. Aişe'nin "Ölü ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azab görür"⁵ hadisini kabulde tevakkuf etmesi, bu ilkenin selevin tatbikatı arasında olduğunu gösterir. *Sahih-i Buhârî*'de geldiği üzere Hiz. Aişe şöyle demiştir: "Allah, Ömer'e merhamet etsin. Resulullah, "Ölü ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azab görür" hadisini rivayet etmemiştir. Fakat Resulullah şöyle demiştir: Allah, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle kâfirin azabını artırır. Ona günahı ve hatası sebebiyle azab eder. Ailesi ona ağladıklarında, "Allah Resulu, ailesinin kendisine ağladıkları Yahudi bir kadına uğramış ve demiştir ki, "Ailesi ona ağlıyorlar, o ise kabrinde azab görüyor." Hiz. Aişe, "Size Kur'an yeter" dedi ve "Kimse kimsenin günahını çekmez" ayetini okudu."

Bu kaide "Uğursuzluk üç şeydedir" haberini de reddeder.

7. Lafzın zahirinden başka bir manaya tasarrufunun delilleri.

Usûlcüler, bu manada emir ve nehiy, umum, müşterek ve hakikat-mecaz bağında pek çok kaide koymuşlardır.

Bu ilkeden hareketle ben derim ki: Sünnetin lafızları kendisini kuşatan delillerden, konuşulan zamandan, hitap edildiği toplumdan ayrılırsa sünneti anlamak mümkün değildir. Usûlcüler, lafzın hakikatten mecaze, emrin vucubiyetinden nedb, ibaha, irşad veya tehdide çevrilmesiyle ilgili deliller hakkında konuşmuşlardır.

Nehiy tahrimden çeviren etkenler de böyledir.

5 Buhârî, "Cenâiz", 32; Müslim, "Cenâiz", 16-17.

Nitekim usûlcüler, tahsise delalet eden karineler hakkında konuştu. Akıl ve his delaletini zikrettiler. Mana cihetinden akıl ve his arasında ihtilaf yoktur. Bu ikisini tahsis edici kılıp kılmamakta ya da akıl ve his muhalefet ederse asıl olarak âmm bir lafza delalet etmeyeceği hususunda ihtilaf ettiler. İkinci olarak onun tahsis edici olduğu ya da umumdan çıktığı da söylenemez.

Medh ve zemmin siyakında lafzın vürudunu zikrettiler. Bu umumu tahsis eder mi?

“Amm bir lafzın has bir sebep üzerine gelmesi onun tahsisini gerektirir mi?” kaâdesini zikrettiler. Bunun hilafına olan durumu naklettiler. Cumhur, kuralın lafzın umumiliğine olacağı sebebin hususiliğine olmayacağını ifade ettiler.

Usûlcülerin cumhuru, sebebin ehemmiyetini ilga etmeyeceği kaidesinin takrîrini benimsediler. Çünkü o, asıl için bir takrîrdir. Aslın hilafını iddia edenler, hükmün sebebine özgü kılınmasına delalet etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Burada işin hakikatini anlamak için usûl-ü fıkha önem veren bazı kişilerin gafil olduğu bir durum vardır. Zina, sirkat ve zihar ayeti gibi özel bir sebebin vârid olduğu üzerinde ittifak edilmiş delillerle bir meselede usûlcülerin istidlalde buldukları şeyi düşünme hususunda bu şahısları başka bir tarafa çevirmiştir.

Bu incelik, bir şeyin olmasında hilaf, sebebin suretinin kendisindeki iktisarda ya da meselenin sebebi dolayısıyla nassın gelmesi durumu gibi hükmün şümulü değildir.

İnsandan mütekellim ya da işitenin aklına gelmeyen olsa ya da halinin soru soranın haline özgü olması müstesna lafzın umumi kılınmasındaki hilaf, lugavi vaz’ gereğince altına giren her şeyi kapsar.

Cumhura göre sirkat, kazif ve zihar ayeti ile istidlâl getirmek korkutmadır. Bu ayetlerle altın çalan için delil getirilir. Çünkü bu hüküm Safvân’ın elbisesini çalan kişiden daha uygundur. Bu hususta kimse Safvân’ın elbisesini çalan için bu hüküm özeldir dememişlerdir. Eşine zina iftirasında bulunan için de onunla ve Hilal b. Ümeyye arasındaki fark olmaması dolayısıyla bu konuda delil getirilmiştir. Bunun hilafını kimse de söylememiştir. Özel bir sebep için gelen diğer ayetlerde de söz bu şekildedir.

Bu ilkenin altında zikredilenler, ilişkilerin delaletidir. İfade edilenle ittifak edilen ihtilaf edilenin ilişkisi kastedilir. Hükümde bu ikisinin ortaklığına delalet eder mi?

Allah Tealâ’nın şu sözünde olduğu gibi, “At, katır ve eşeğe binersiniz ve süs olsun”⁶ Burada at ve eşek arasında ilişki durumu vardır. “At etinin yenilmesi hususunda ihtilaf vardır. Eşek eti konusunda cumhur haramlığını benimsemiştir. At etinin haram kılınmasıyla eşek etinin haram kılınmasına bu ayetle istidlal edilmesi

6 Nahl 16/8.

mümkün mü? Siyakın delaletiyle amel kaidesi, bu ilkenin altına giren kaîdelerdendir.

Bu konuda çoğunluğun sözünün özeti, kastedilen manaya gelen nas üzerine vârid olan lafzî karinelerin delaletidir. Bazıları bunun bu konuda halî ve lafzî karineleri kapsayan daha genel bir durum olduğunu düşünmüşlerdir.

Şatıbî, Arap dili hakkında onun özelliği olarak, “Bazı lafızlardan istîğna, onun müradifi ya da mukaribidir. Kastedilen mana istikameti üzerine olursa bu ihtilaf ve ızdırab sayılmaz. Kur’an’ın yedi harf üzerine nazil olmasının kâfi ve şâfi olması bu konuda yeterlidir. Hadislerde ve Kur’an’ı bilen selefin sözlerinde bu durum fazladır.”

Kıraat ehli kendilerine göre sahih olup mushafa muvafık olan rivayetlerle amel etmeye devam etmişlerdir. Onlar ilk bakışta iki kıraat arasında manada ihtilaf gibi görünse bile Kur’anı şeksiz ve müşkilsiz bir şekilde okuyorlardı. (*Muvafakât*, 2/317)

Şafiî mana ile hadis rivayeti hakkında, “Allah hıfzın yanılacağını bildiği için kullarına merhametiyle Kur’an’ı yedi harf üzerine indirdi. Onlara kıraatini helal kılmış, burada lafzî ihtilaf etse bile onların ihtilafında manayı bozma yoktur. Allah’ın kitabı dışındaki yerlerde manayı bozmadığı sürece lafzın ihtilafının caiz olması daha evladır. (*Risâle*, s. 274)

Zerkeşî (ö. 794/1392) dedi ki: “Bazılarının inkâr ettiği siyakın delaleti, -bir şeyi bilmeyen onu inkar eder- bazılarına göre üzerinde ittifak edilmiş Allah’ın kelamında olan bir şeydir.” (*el-Bahru’l-Muhît*, 4/357, Birinci baskı 1421, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye)

Kur’an’da caiz olanın, Resulun kelamında caiz olmasında şüphe yoktur. Şeyh İzzuddîn b. Abdusselâm (ö. 660/1262) *el-İmâm* adlı kitabında dedi ki: “Siyak mücmel şeyleri açıklamaya, muhtemel durumlar arasında tercihe, açık olan durumları takrîre götürür. Bunların hepsi kullanımın bilinmesiyledir. Vaz’ ile zem olsa bile medih siyakında her siga medihtir. Vaz’da medih olsa bile zem siyakında her siga zemdir. Şu ayette olduğu gibi, “Tad. Sen azîz ve hakîmsin.”” (*el-Bahru’l-Muhît*’ten naklen 4/357)

İbnu’l-Kayyîm (ö. 751/1350) dedi ki: “Allah mücerret olarak zahiren işitip onu yayı kınamıştır. Bununla birlikte öncelikli olarak ilimden hakikatı bulanı ve mana olarak istinbat edenî övmüştür.” (*İ’lâmu’l-Muvakki’in an Rabbi’l-Âlemîn*, 1/225)

Şatıbî, “Kim İslam’da güzel bir çığır açarsa mükâfatı kendisinedir” hadisi ile delil getiren kişiye cevabı hakkında dedi ki: Kötü olan bid’atlerden dolayı yerilen hakkında, “Şeriatte aslı olmayan bir ibadet icat etmek, her halükarda bu yerilen

7 Duhân 44/49.

bir bid'attir. Hasene olan sünnetle kastedilen, sabit olan sünnetle amel etmektir. Resulullah'ın sadakaya daveti ile ilgili hadiste, bir adam taşımaktan aciz olduğu bir miktar yiyecek getirdi. Daha sonra diğer insanlar da bir şeyler getirdi, nitekim yiyecek ve elbiselerden iki yığın toplandı. Bunun üzerine Hz. Peygamber de "Kim İslam'da güzel bir çığır açarsa" dedi." Hadisin gelmiş olduğu bağlam, burada murad edilenin "سن" (sünnet) olmasına delalet eder. Sonradan icat edilen bir şey değildir. Amele sünnetle başlamaktır. Şâtîbî bu manayı destekleyen başka bir kaide ile ziyadede bulundu. Şöyle ki "Tahsis olmaksızın âmm tekrar ederse, ahad haberlerde tahsis kabul edilmeyecek bir katî olur." Hadisle delil getiren onun katî bir delil olduğunu iddia ederse, iki katînin teâruzu gerekli olur. Bu da aklını kullananlar için muhaldir. İ'tisâm'a bakılabilir. "1/123) Birinci baskı 1423, thk. Mektebu'l-Buhûs ve'd-Dirâsât- Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Bazı usûlcüler "Anlam, lafzın umûmîliğine göredir. Sebebin husûsîliğine değildir" kaidesi ile "Siyakın delaleti" kaidesini eşit görmüşlerdir. İbn Dakîku'l-İd "Anlam, lafzın umûmîliğine göredir. Sebebin husûsîliğine değildir" kaidesi ile "Mücerret sebebin has olması ile nassın sebebine kasr edilmemesi kastedilir" kaidesini birbirinden ayırmıştır.

Siyakın delaletiyle tahsise gelince bu husus, mütekelliminin sözündeki muradı anlamaya yöneliktir. Bu, "Seferde oruç tutmak iyilik değildir" hadisinde uygulanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (as) bayılacak kadar oruç tutmanın kendisine ağır gelen kişi için bu sözü söylemiştir. Bu durum orucun kendisine zor geldiği kişilere hastır. Çünkü hadisin siyaki, Resulullah'ın muradına işaret eder. Zahiriyenin istidlali kaide ile vârid olmuştur. (*İhkâmü'l-Ahkâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm*, s. 277-278)

8. Makâsîdü'ş-Şeria Işığında Sünnetin Anlaşılması

Makâsîdü'ş-şeria ya da Makâsîdü'ş-şâri'nin en güzel tanımlarından biri şöyledir: "Şâri'nin hüküm koymada hepsini ya da bir kısmını gözettiği, delil üzerine bina edilmiş yakını ya da gâlib zanla bildiğimiz hüküm veya manalardır."

Bu, makâsıddan iki çeşidi kapsar:

1. Genel makâsîd, teşri bablarından bir baba has değildir. Biz şâri'nin birçok babda bunları gözettiğini görüyoruz. Bunlar küllî fikhî kaideler mesabesinde. Zorluğun kaldırılması, adalet, nefis tezkiyesi ve bunun gibi maksadlar bunlardır.

2. Teşri bablarından bir bab altına girebilecek özel maksadlar: Örneğin eşleri iffetli yapmak ve neslin çoğalması nikahın makâsıdındandır diyebiliriz.

Makâsîd-ı amme katîdir. Has olana gelince katî ya da zannî olması mümkündür. Bütün makâsîd-ı ammeyi tek bir maksadda toplamak mümkündür. O da "Maslahatları celbetmek ve çoğaltmak, mefsedetleri ortadan kaldırmak ve azaltmaktır."

Bu makâsıdı, nebevî sünneti anlamaya hizmet edecek farklı durumlara göre taksim etmek mümkündür. Şâtıbî'nin şârînin makâsıdı hakkındaki sözünün başında yaptığı gibi makâsıdı dört kısma ayırmak mümkündür. Şöyle ki o, makâsıdı dört çeşit olduğunu zikretmiştir. Bunlar:

1. İlk önce şeriatın vaz'ının makâsıdı
2. Anlamak için şeriatın vaz'ının makâsıdı
3. Muktezasına göre teklif için şeriatın vaz'ının makâsıdı
4. Mükellefin hükmün altına girmesi için Şeriatın vaz'ının makâsıdı

Sünneti anlamak, bu makâsıdın hazır hale gelmesinde anlayışlı bir bakışa ihtiyaç duyar. Birinci çeşitten sünnete bakan kişi istifade eder. Bunun en önemli faydalarındandır: Onun aklına şeriatın mükelleflere zarar ve cezalandırma getirdiği gelmemelidir. Şeriat, mükelleflerin dünya ve ahiret maslahatlarını gerçekleştirmek için gelmiştir. Fakat içerisinde maslahatın olduğu şeyi belirlemek, topluca vahyin naslarına dönmeyi gerektirir. Burada teorinin başlangıcı ve cüzî naslarla iktifa edilmez. Burada dünyevî ve uhrevî maslahatlar vardır. Her ikisi de Şârînin kast ettiği şeydir. Nitekim düşünen kişi müteşabihin hükme naklinde ondan istifade eder. Te'vîle ilgili bir şey olsa da garib lafzı asılla birlikte uygun manaya hamleder.

Kendisinden bazı faydaların elde edildiği ikinci çeşit arasında en ehemmiyetli olanlarından: Sünnet lafızlarının işitenin aklına gelmesi mümkün olmayan uzak manalara taşınmamasıdır. Çünkü bu lafızların muhatabı, manaların içerdiği şeyi anlamayı kasteder. O manaları anlamanın altına girmeyecek ve akıllarının alama-yaçağı şeyi anlamaları ile ilgili muhatab olmaları mümkün değildir.

Üçüncü çeşit: Kendisinden istifade edilen faydelerin en ehemmiyetlerinden- dir: Mükelleflerin kudreti altına giremeyecek şeylerin, şârî tarafından maksut ol-ması mümkün değildir. Şârî mükellefleri bedenlerinde, mallarında, akıllarında, çocuklarında vb. hususlarda kendilerini helak edecek ya da daha ağır bir zararla zarar verecek şeyle mükellef kılmaz.

Dördüncü çeşit: Kendisinden istifade edilen faydelerin en ehemmiyetlerin- dendir: Şeriat, kıyamet saatine kadar bütün mükellefler içindir. Has bir lafızla gelse bile sünnette asıl olarak umûmilik vardır. Ancak bazı mükelleflerin hususiyetine delalet eden bir delil olduğu zaman böyle değildir.

Kendisinden istifade edilen teklifin makâsıdı arasında, mükellefi hevasının propagandasından onu Allah'a kul olmaya çıkarmaktır.

Sonuç olarak, meramı uzatma konusunda bu söylenenlerin yeterli, bu şekil-deki kısa bir not da olsa uyumlu, anlayışlı kişi için uzatma konusunda bunun kâfi, içerisinde doldurma ve büyütmeden hâli olduğunu düşünüyorum. Allah Teâlâdan bununla konuşan ve dinleyen için faydalı olmasını diliyorum. Başta ve sonda hamd onadır. Allah Peygamberimiz Hz. Muhammed'e âl ve ashabına salat ve selam etsin.